

**ویرگول گذاری  
و مبانی نظری آن  
کاربرد بجا و نابجای ویرگول**

## درباره‌ی کتاب

ویرگول درنگ‌نما نیست، مرزناماست: مرزنمایِ نحویِ کلمه‌ها و گروه‌های هم‌پایه و بندها.

ویرگول‌گذاریِ جدیدِ گفتارمحور نیست، نوشتارمحور است؛ تلفظ‌بنیاد نیست، نحوبنیاد است؛ سوپرژکتیو نیست، ابژکتیو است؛ اساس آن بر «رتوریک» نیست، بر «گراماتیک» است؛ برای بلند خواندن نیست، برای بی‌صدا خواندن است.

برای ویرگول‌گذاری باید دستور زبان فارسی، نحو جمله و قواعد نحوبنیاد ویرگول‌گذاری را دانست و به گوش و احساس رجوع نکرد.

کتاب حاضر نگاهی انتقادی است به ویرگول‌گذاری در زبان فارسی و می‌کوشد بر پایه‌ی دستور زبان فارسی قواعدِ نحوبنیاد ویرگول‌گذاری را تدوین کند.

# ویرگول گذاری ومبانی نظری آن کاربرد بجا و نابجای ویرگول

رحمان افشاری



افشاری، رحمان، ۱۳۳۱ -  
ویرگول‌گذاری و مبانی نظری آن/ رحمان افشاری.  
تهران: مهراندیش، ۱۳۹۴.  
۱۶۴ ص: مصور، جدول.  
۹۷۸-۶۰۰-۶۱۹۵-۱۳-۵

Rahman Afshari. Comma usage and its theoretical basics.  
۴۰۶۶۵۴۳ ۴۱۶۱ PIR2۸۷۱/الف/۹ ۱۳۹۴



در این کتاب از «نشانه‌ی درنگ» که با علامت «،» مشخص می‌شود، استفاده شده است. «نشانه‌ی درنگ» نویسه‌ی مناسبی است که به‌جای ویرگول نابجا می‌نشیند و بسیاری از دشواری‌های خواندنِ درستِ متنِ فارسی را نیز برطرف می‌کند.



## ویرگول‌گذاری و مبانی نظری آن

### کاربرد بجا و نابجای ویرگول

- رحمان افشاری
- جلد: اعظم مهدوی • صفحه‌آرایی: مهراندیش
- چاپ دوم: تهران، ۱۳۹۵ • چاپ سپیدار • ۱۰۰۰ نسخه
- شماره‌ی نشر: ۱۴۰
- قیمت: ۱۳۰۰۰ تومان • شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۱۹۵-۱۳-۵



هرگونه خلاصه‌نویسی، تکثیر و یا تولید مجدد این کتاب، به‌صورت کامل و یا بخشی از آن، اعم از چاپ، کپی، فایل صوتی یا الکترونیکی بدون اجازه‌ی کتبی ناشر ممنوع و موجب پیگرد قانونی است.

### انتشارات مهراندیش

خیابان انقلاب، بین خیابان دانشگاه و ابوریحان، خیابان روانمهر، شماره ۳۶

تلفن: ۰۲۱ - ۶۶۹۵۵۳۵۶

www.mehrandishbooks.com mehrandishpub@gmail.com

www.ketab.ir/mehrandishbooks



## فهرست مطالب

۷.....	پیشگفتار
۱۳.....	فصل اول: جمله‌نشانه‌ها در گذشته و حال
۱۵.....	جمله‌نشانه وسیله‌ای برای قرائت درست متن
۱۸.....	جمله‌نشانه به عنوان نشانه‌ی درنگ و آهنگ
۱۹.....	جمله‌نشانه ابزار تقسیم‌بندی جمله
۲۰.....	پیدایش قواعد نقطه‌گذاری نوین
۲۱.....	نقطه‌گذاری نوین در حال حاضر
۲۴.....	برنهاد کتاب
۲۵.....	فصل دوم: ویرگول و درنگ
۲۹.....	واحد زیرزنجیری
۲۹.....	۱- آهنگ
۳۱.....	۲- تکیه
۳۳.....	۳- درنگ یا مکث
۳۹.....	فصل سوم: کاربرد نابجای ویرگول
۵۱.....	فصل چهارم: قواعد ویرگول‌گذاری
۵۲.....	جمله در یک نگاه
۵۴.....	مهم‌ترین قاعده‌ی ویرگول‌گذاری
۵۶.....	ردیف

۶۳	عبارات تکمیلی، توضیحی، معترضه و پی‌افزوده‌ها
۷۰	ویرگول در جمله‌های ساده و مرکب
۸۱	فصل پنجم: نشانه‌ی درنگ
۹۱	فصل ششم: قواعد ویرگول‌گذاری در کتاب‌های درسی
۹۷	ضمیمه
۹۹	مختصری درباره‌ی جمله
۱۰۰	آشنایی اجمالی با دستور وابستگی
۱۰۳	جمله
۱۰۶	جمله‌ی ساده
۱۰۶	فعل
۱۱۲	اعضای جمله
۱۱۵	اعضای جمله: متمم‌ها
۱۲۶	اعضای جمله: افزوده‌ها
۱۳۲	جمله‌ی مرکب
۱۳۴	جمله‌ی هم‌پایه
۱۳۸	جمله‌ی هم‌بافته
۱۵۱	ویرگول در یک نگاه
۱۵۱	تعریف ویرگول
۱۵۱	کاربرد ویرگول
۱۵۳	واژه‌نامه‌ی توصیفی
۱۵۹	کتاب‌نامه

## پیشگفتار

کاربرد درست نشانه‌ی ویرگول در تمام زبان‌ها با دشواری‌های فراوان روبروست. این دشواری‌ها را می‌توان به‌طور عمده به سه دسته تقسیم کرد:

۱. برای کاربرد درست ویرگول اطلاع عمومی از دستور زبان ضروری است. اگرچه دستور زبان در طول تحصیل آموزش داده می‌شود، اما اکثر افراد آن را فراموش می‌کنند و رغبتی به فراگیری مجدد آن نشان نمی‌دهند.

۲. تعداد قواعد ویرگول چندان زیاد است که در زبان‌های اروپایی برای این منظور کتاب‌های مستقل نوشته‌اند. فراگرفتن و به کار بستن تمام این قواعد کار هر فرد نیست و در برخی مواقع، به‌ویژه در انتشار کتاب و روزنامه و مجله، کاری تخصصی است.

۳. قواعد ویرگول تابعی از زبان و دستور زبان است و نمی‌توان برای تمام زبان‌ها قواعدی یکسان و جهان‌شمول نوشت.

اما کاربرد نشانه‌ی ویرگول در زبان فارسی علاوه بر موارد یادشده با

مشکلات دیگر نیز روبروست:

۱. در دوران تحصیل به آموزش نقطه‌گذاری به قدر کافی توجه نمی‌شود.
۲. هنوز قواعد روشن و یکدستی در این باره توسط دستگاه‌های مسئول تدوین و منتشر نشده است تا لازم‌الاجرا باشد.
۳. به علت ضعف خط فارسی، که فاقد حروفی برای واج‌های مصوت است، از ویرگول اغلب برای رفع این نقص و به عنوان نشانه‌ی درنگ استفاده می‌شود.
۴. و سرآخرا اینکه نگاه ما به نقطه‌گذاری، نگاهی قدیمی است.

علل یادشده موجب شده‌اند تا کسانی که قلم برمی‌دارند و مطلبی می‌نویسند، در کاربرد درست ویرگول با پرسش و مشکل روبرو شوند.

به نشانه‌ی ویرگول می‌توان از زوایای مختلف نگریست:

۱. از جنبه‌ی تاریخی: نقطه‌گذاری به طور عام و نشانه‌ی ویرگول به طور خاص تاریخی طولانی دارد. سیر تاریخی این نشانه‌ها را می‌توان در یونان باستان، سده‌های میانه و قرون اخیر جستجو کرد و تاریخ ویرگول و کاربرد آن را در زبان‌های گوناگون و از جمله در زبان فارسی نوشت.
۲. از جنبه‌ی زبان‌شناسی: نشانه‌ی ویرگول را می‌توان از نظر زبان‌شناسی و نویسه‌شناسی<sup>۱</sup> بررسی کرد، جایگاهش را در

---

1. Graphemik/graphemics

ابتدا معادل آلمانی و پس از علامت «/» معادل انگلیسی اصطلاح ذکر می‌شود.



نظام نشانه‌ها و نسبتش را با سایر نشانه‌های نقطه‌گذاری روشن ساخت و کارکردش را به مثابه‌ی جزئی از سیستم نشان داد.

۳. از جنبه‌ی فلسفی: به نشانه‌های نقطه‌گذاری می‌توان حتی از منظر فلسفی نگریت و معنای فلسفی هریک از نشانه‌ها را بازشناسی کرد، کاری که آدورنو، فیلسوف پیچیده‌اندیش آلمانی، در فصلی از کتاب *یادداشت‌هایی درباره‌ی ادبیات*<sup>۱</sup> کرده است.

۴. از جنبه‌ی دستور زبان: نشانه‌ی ویرگول یکی از نشانه‌های نقطه‌گذاری است و در هریک از زبان‌ها کارکرد و قواعدی خاص خود را دارد.

این نوشته تنها به موضوع آخر می‌پردازد. برای هریک از موضوعات ۱ تا ۳ باید کتاب یا کتاب‌های جداگانه نوشت. قصد نوشته‌ی پیش رو این است که نشانه‌ی ویرگول و بنیاد جدید آن را معرفی کند، تعداد قواعد آن را به حداقل لازم برساند و با ذکر مثال‌هایی از زبان امروز فارسی کاربرد درست آن را نشان دهد تا بتوان آن‌ها را به ذهن سپرد و درست به کار بست.

اما لازم است ابتدا برای آشنایی بیشتر با نقطه‌گذاری نوین به طور اعم و نشانه‌ی ویرگول به طور اخص نگاهی اجمالی به سیر تکوین

---

1. Gesammelte Schriften in 20 Bänden: Band 11: *Noten zur Literatur* / Theodor W. Adorno.- Suhrkam; 4. Auflage, 2003 (Satzzeichen, 106-113)

نشانه‌های نقطه‌گذاری یا جمله‌نشانه‌ها<sup>۱</sup> بیندازیم تا مبانی نظری کار روشن شود. فصل اول به این موضوع اختصاص دارد. در فصل دوم نگاهی خواهیم انداخت به نوای گفتار (آهنگ، تکیه و درنگ) و نتیجه خواهیم گرفت که ویرگول نشانه‌ی درنگ نیست. فصل چهارم سوم درباره‌ی کاربرد نابجای ویرگول خواهد بود و فصل چهارم کاربرد ویرگول و قواعد آن را معرفی خواهد کرد. فصل پنجم به پیشنهادی درباره‌ی نشانه‌ی درنگ اختصاص دارد. در فصل ششم نگاهی خواهیم انداخت به قواعد ویرگول‌گذاری در کتاب‌های درسی. در بخش ضمیمه مختصری درباره‌ی دستور زبان فارسی و جمله، در حدی که برای نشانه‌ی ویرگول لازم است، خواهیم گفت. پس از آن «ویرگول در یک نگاه» و «واژه‌نامه‌ی توصیفی» خواهند آمد. «کتاب‌نامه» پایان بخش کتاب است.

مبحث دستور زبان را به بخش ضمیمه منتقل کرده‌ایم تا کسانی که با دستور زبان فارسی آشنایی کامل دارند، بتوانند بلافاصله فصل مربوط به ویرگول‌گذاری را بخوانند. در واژه‌نامه‌ی توصیفی بخش ضمیمه برخی اصطلاحات دستوری که در قواعد ویرگول‌گذاری به کار رفته است، توضیح داده شده است.

**نشانه‌هایی که در این کتاب به کار رفته است:**

- ( ) عنصر درون آن اختیاری است.
- \* صورت نادرست یا غیر دستوری

۱. جمله‌نشانه را به جای «نشانه‌ی نقطه‌گذاری» (punctuation mark) و برابریا Satzzeichen آلمانی می‌آوریم تا معنای آن با سایر نشانه‌ها اشتباه نشود.

// واج نویسی

۱  
نشانه‌ی درنگ در مواقعی که مکشی لازم است،  
اما ویرگول نباید گذاشت. در فصل پنجم با این  
نویسه و علت وجودی آن آشنا خواهیم شد.



## فصل اول: جمله‌نشانه‌ها در گذشته و حال

جمله‌نشانه‌ها به نوشته نظم می‌بخشند و فهمیدن متن را آسان می‌کنند. نقطه‌گذاری<sup>۱</sup> نظامی است که هر جمله‌نشانه در آن کارکرد ویژه‌ای دارد و «عبارت است از قرار دادن نشانه‌های خاصی در جمله نوشته یا چاپ شده، به منظور نشان دادن روابط منطقی متصل‌کننده اجزاء جمله و امکان‌پذیر ساختن درک نظم، اتصال و انفصال افکار»<sup>۲</sup>. نقطه‌گذاری در هر زبان شامل مجموعه‌ی قواعدی است که کاربرد درست جمله‌نشانه‌ها را نشان می‌دهد.

در زبان فارسی گاهی به جای نقطه‌گذاری اصطلاح «نشانه‌گذاری» یا «نشانه‌های سجاوندی»<sup>۳</sup> را به کار می‌برند. نقطه‌گذاری در برخی از زبان‌ها بخش مهم و جدانشدنی درست‌نویسی<sup>۴</sup> است، اما در زبان فارسی هنوز جایگاه دقیق آن روشن نیست.

---

1. Interpunktation, Zeichensetzung / punctuation

۲. ادیب سلطانی، ۷۱.

۳. سجاوندی از نام ابوالفضل سجاوندی گرفته شده است که نخستین کسی بود که نشانه‌های وقف را برای درست خواندن قرآن به کار برد.

4. Rechtschreibung / spelling, orthography

برای اهمیت نقطه‌گذاری کافی است متنی را انتخاب کنید و تمام «علائم نگارشی» یا جمله‌نشانه‌های آن را حذف کنید، خواهید دید که خواندن و درک آن تا چه حد دشوار خواهد شد. اهمیت «حیاتی» نقطه‌گذاری را می‌توان از دقت در مثال زیر دریافت:

بخشش لازم نیست اعدامش کنید.

معنای این جمله با تغییر یک جمله‌نشانه به کلی تغییر خواهد کرد:

بخشش! لازم نیست اعدامش کنید.

بخشش لازم نیست؛ اعدامش کنید!

به کار نبردن ویرگول یا کاربرد نادرست آن در بسیاری از جمله‌ها موجب بدفهمی و ابهام می‌شود. به عنوان مثال جمله‌ی زیر را در نظر بگیرید:

در این تصادف احمد برادرم و پرویز زخمی شدند.

در این جمله به علت به کار نبردن ویرگول 'معلوم نیست چند نفر زخمی شده‌اند. اگر به کار نبردن ویرگول موجب ابهام و بدفهمی است، ویرگول‌گذاری نادرست و مبتنی بر مکث و درنگ نیز دست‌کمی از آن ندارد، زیرا معنای جمله با گذاشتن یک یا دو ویرگول به کلی تغییر می‌کند:

در این تصادف احمد، برادرم و پرویز زخمی شدند. (سه نفر زخمی شدند.)

در این تصادف احمد، برادرم، و پرویز زخمی شدند. (دو نفر زخمی شدند؛ پرویز و برادرم که نامش احمد است.)